

Charles Emile - Skurk eller syndabock?

Charles Emil Lewenhaupt föddes i Stockholm den 28 mars 1691 som son till greven Carl Gustaf Lewenhaupt och Amalia (Emilie) Wilhelmina Königsmarck. 1720 ingick han äktenskap med grevinnan Beata Cronhielm. I äktenskapet föddes två söner och en dotter. Ett par biografiska framställningar innehåller uppgifter om hans barndom och uppväxt. Redan 1744 trycktes i Altona av en okänd författare en sådan framställning. Den bygger enligt Warmholtz på uppgifter från " allmänna tidningar och andra dylika papper". En annan nära samtida berättelse trycktes 1816 i andra delen av Handlingar rörande Skandinaviens historia. Lewenhaupts far Carl Gustaf tillhörde den talrika krets av svenska officerare, som under fredsperioden vid slutet av 1600-talet sökte sig till krigstjänst i utlandet. En bidragande orsak anses ha varit, att han vid lottdragningen om fädernearvet blivit utan sätesgård. Han deltog i kejsarens krig i Ungern mot turkarna, först med hannoveranarna från 1692 och sedan med sachsarna från 1695. Följden blev att familjen kom att uppehålla sig i Tyskland, främst i Dresden. Med familjen följde också grevinnans syster Aurora Königsmarck. Redan 1694 begav sig de båda systrarna Königsmarck till Dresden för att söka den nye kurfursten Friedrich Augusts stöd i sina försök att efter sin bror erhålla en stor förmögenhet, som på ett mystiskt sätt skulle ha försvunnit efter hans död. Detta ledde dock ej till resultat, men en följd av besöket blev, att kurfursten blev häftigt förälskad i den åtta år äldre Aurora och med henne inledde ett långvarigt förhållande. 1696 födde hon honom en son den sedermera så berömde fältherren Moritz av Sachsen.

Carl Gustaf Lewenhaupts anställning hos August blev framgångsrik, delvis genom svägerskans förmedling. För Lewenhaupt var goda relationer mellan August och den svenske kungen av största vikt. Efter Augusts val till polsk kung 1697 sändes han på en diplomatisk beskickning till Sverige för att åstadkomma en försvarsallians mellan de båda kungarna. Den unge Karl XII hyste dock motvilja mot Lewenhaupt och avvisade förslaget, trots att det tillstyrktes av kanslipresidenten Bengt Oxenstierna och kanslikollegium. Lika resultatlösa blev hans ansträngningar efter återkomsten till sin uppdragsgivare. Vid krigsutbrottet 1700 blev Carl Gustafs ställning prekär. Han var hårt bunden vid kung August och ansåg sig genom räfstepolitiken och motgångar i rättstvister illa behandlad i Sverige. Enligt Karl XII:s påbud den 3 april 1700 skulle alla svenska undersåtar i kung Augusts tjänst ofördröjligen återvända till Sverige eller straffas med livets förlust. Lewenhaupt hade sökt visa lojalitet genom att ej direkt delta i kriget mot Sverige men mottog i augusti 1701 en sachsisk generalsutnämning. När Aurora Königsmarck i januari 1702 anlände till det svenska högkvarteret i Würgen i Kurland och förgäves ansökte om audiens, var hennes ärende att ansöka om nåd för sin svåger för att han ej åttlytt hemkallelsen vid krigsutbrottet utan fortfarande befann sig i kung Augusts tjänst. Av svågern hade hon bl.a. utrustats med brev till den svenske fältkanslichefen Carl Piper, vari författaren bad honom att föra fram hans sak för konungen. Lewenhaupt meddelade att kung August stod i mycket spänt förhållande till det danska hovet, att han önskade ingå en traktat med den svenske kungen, och att Sverige för all framtid kunde vara förvissat om hans stöd. Han skulle vidare vidta alla önskvärda åtgärder mot Preussen och mot tsar Peter, med vilken den svenska kungen kunde få fred, om han så önskade. För frågans lyckliga lösning uppmanades Piper till konversationer med grevinnan Königsmarck. Det enda svar hon erhöll av Piper angående svågern var, att denne hade att vända sig till Svea hovrätt.

För Carl Gustaf Lewenhaupt återstod inget annat än att tills vidare dra sig undan till en neutral plats, Hamburg, där han tidigare vistats under flera år. Månen och barnen återvände till Sverige. Där hade Lewenhaupt stämts inför Svea hovrätt för sin uraktlåtenhet att infinna sig i landet. Trots egna försvarsskrifter och ivriga ansträngningar från hans makas sida dömdes han i april 1703 att mista liv, ära och gods. Då var han emellertid död sedan en månad. Domen upphävdes av Ulrika Eleonora 1719.

Änkan återvände efter makens död med barnen till Tyskland och tillbragte de närmaste åren på släkten Köningsmarcks gods Agatenburg. När sonen Charles Emil var tolv år gammal, flyttade hon till Hamburg för att underlätta hans studier. Efter tre år i Hamburg sändes han till Paris för vidare utbildning. Enligt hans levnadstecknare skulle han där ha råkat i duell och av den anledningen tvingats fly till Flandern i Nederländerna. Han blev volontär vid Carl Vilhelm Sparres regemente i holländsk tjänst och deltog som dennes adjutant i slaget vid Malplaquet 1709 under det spanska tronföljdskriget.

I Karl XII:s tjänst

År 1710 återvände Charles Emil Lewenhaupt, 19 år gammal, till sin mor i Hamburg för att gå i svensk tjänst. Han blev överstelöjtnant vid Schwerins bremiska dragonregemente och vid Marschalks verdiska dragonregemente. Han deltog i slaget vid Gadebusch i december 1712, där han på slagfältet sägs ha mött sin kusin Moritz av Sachsen, Aurora Köningsmarcks och kung Augusts son. Efter slaget följde han Stenbocks armé fram till kapitulation i Tönningen i maj 1713 men friköpte sig och kunde återvända till Hamburg.

Då Karl XII anlät till Stralsund från Turkiet i november 1714 begav sig Lewenhaupt dit och utnämndes till överste för det rügenska infanteriregementet, som skulle uppsättas, och följde kungen under dennes uppehåll på ön. När de svenska trupperna måste lämna Rügen kommenderade han arriärgardet tills den svenska huvudstyrkan kommit över Altefehr till Stralsund och sägs bl.a. ha företagit framgångsrika raider för att anskaffa hö till arméns hästar, allt under strider med sin kusin Moritz av Sachsen.

Sedan Karl XII begivit sig över till Skåne på hösten 1715 och Stralsund kapitulerat, på villkor att de svenskar som så önskade skulle få bege sig till Sverige, begav sig Lewenhaupt till konungens högkvarter i Lund och utnämndes till löjtnant vid livdrabanterna. På så sätt kom han att nära följa kungen under hans sista år fram till dennes död vid Fredriksten den 30 november 1718.

I svensk politik

Enligt beslut av krigsrådet den 1 december 1718, dagen efter Karl XII:s död, skulle belägringen av Fredriksten hävas och armén återföras till Sverige. För de flesta gick återtåget över Strömstad och Uddevalla. Lewenhaupt befann sig den 11 december jämte ett par andra officerare söder om Strömstad i Tanums prästgård, där Karl XII:s allsmäktige minister Görtz hade arresterats drygt en vecka tidigare. Till Tanum anlände också arvprins Fredrik av Hessen, Ulrika Eleonoras make. Liksom denne begav sig Lewenhaupt till Uddevalla, där han deltog i underhandlingarna mellan armébefälet och arvprinsen om Ulrika Eleonoras hyllning. Den 15 december erkändes hon i Uddevalla av krigsbefälet, som dock inte ville ge henne sin trohetsed, förrän ett nytt formulär fastställts, vari suveräniteten ej var nämnd. Samma dag utfärdade hon kallelse till riksdag. I kampen om tronen mellan hessare och holsteinare dvs. mellan Ulrika Eleonora och Karl XII:s systerson, hertig Karl Fredrik av Holstein, tycks Lewenhaupt närmast ha uppfattats som holsteinare, vilket torde ha fallit sig naturligt med tanke på att han så nära följt Karl XII. Någon större politisk betydelse ägde han givetvis ännu ej. Ända från början tog han ställning för ett fritt statsskick och ständernas, främst adelns, frihet och makt att styra. Under de följande åren framträder han som en ivrig försvarare av den fria författningen. Som huvudman för sin ätt deltog han i Frihetstidens båda första riksdagar 1719 och 1720 och tillhörde sekreta utskottet, där de viktigaste frågorna behandlades. 1719 tillhörde han dem som motsatte sig planerna på att utse arvprins Fredrik till konung. Februari 1720 invaldes han dock i den sekreta deputationen, som förberedde dennes tronbestigning och sändes därefter till Wien för att notificera tronskiftet. Efter freden slog sig Lewenhaupt ner på sina gods i Skåne, blev 1722 generalmajor av kavalleriet och 1729 överste för Södra Skånska Kavalleriregementet. Han var en av ledarna för det skånska provinsmöte som sammankallades 1724, möjligen efter polsk förebild, för att inlämna besvärsskrifter till generalguvernören. Detta tilltag kritiserades skarpt av regeringen. När hertig Karl Fredrik 1725 ingick äktenskap med tsar Peters dotter Elisabeth, skärptes

motsättningarna mellan kanslipresidenten Arvid Horn och det framväxande holsteinska partiet. Detta parti arbetade för ett erkännande av den holsteinske hertigens anspråk på tronföljden efter det barnlösa kungaparet och ett samgående med frihetsvännerna mot kung Fredriks maktsträvanden. Utrikespolitiskt arbetade partiet för ett närmande till Ryssland. 1724 slöts en försvarsallians med detta land, närmast riktad mot Danmark. Som partiets ledare räknades Josias Cederhielm. En känd partimedlem var Samuel Åkerhielm d.y. Partiet krossades av Horn vid 1726–27 års riksdag.

Vid 1726–27 års riksdag krävde Åkerhielm, att Riddarhusets första sammanträde inte skulle öppnas av den förnämste riddarhusdirektören – Horn – utan av Lewenhaupt i hans egenskap av huvudman för den äldsta närvarande grevliga ätten. Avsikten var att Horn skulle förhindras att förbereda sitt eget val till lantmarskalk. Slutet på striden blev att varken Horn eller Lewenhaupt valdes, utan valet föll på den som vid denna riksdag företrädde den äldsta grevliga ätten, Brahe (Creutz). Vid riksdagarna 1726 och 1731 var Lewenhaupt medlem av både sekreta utskottet och defensionsdeputationen. I egenskap av främste närvarande greve förde han vid dessa båda riksdagar, liksom vid ett tillfälle 1739 (då lantmarskalken hade förhinder) klubban på Riddarhuset.

Lewenhaupt var vid denna tid ännu ingen utpräglad partiman. Han anslöt sig varken till hovpartiet eller den holsteinske hertigens anhängare. Hans intresse riktades på att bibehålla den frihetstida författningen och han sade sig ej räkna konungen till dem som utgjorde "regeringskroppen". Han behöll dock ett visst avstånd till Horn. Däremot sägs han ha hyst förtroende för Horns medarbetare, hovkanslern Johan Henrik von Kochen, och det uppges ha varit denne, som 1734 föreslog Horn att stödja Lewenhaupts kandidatur vid lantmarskalkvalet. Den andre kandidaten var Horns bittra motståndare Samuel Åkerhielm. Denne hade tidigare varit holsteinskt orienterad men var nu väl sedd hos Fredrik I, och kungen förklarade, att han önskade Åkerhielm som lantmarskalk. Möjligen har detta fått motsatt effekt. I varje fall valdes Lewenhaupt till lantmarskalk, ehuru med ytterst knapp majoritet – 331 röster mot 318.

Vid 1734 års riksdag, som närmast sammankallats för att diskutera det utrikespolitiska läget, lades grunden till hattpartiet. Det bildades genom ett samgående mellan tidigare holsteinare och motståndare till Horn samt ekonomiska och utrikespolitiska aktivister. Starka revanschstämningar gentemot Ryssland gjorde sig gällande. 1733 hade August II av Polen avlidit, och efter hans död utbröt det polska tronföljdskriget. Det fanns två aspiranter till den polska tronen. Den ene, kurfursten Fredrik August av Sachsen, kung Augusts son, hade stöd av Österrike och Ryssland. Den andre, Karl XII:s forne skyddsling exkung Stanislaw Leszczyński, stöddes av sin svärson Ludvig XV av Frankrike. I Sverige hade Stanislaw starka sympatier, och Frankrike erbjöd penningunderstöd till en svensk hjälpkår i Polen. Krigiska stämningar gjorde sig gällande i Sverige, men snart kunde Horn gå till motattack och den aktivistiska stormen bedarrade. Lewenhaupt hade till en tid låtit sig ryckas med av den krigiska stämningen men blev betänksam. Det polska tronföljdskriget slutade 1735 med att Augusts II:s son besteg Polens tron som August III.

Politiserande general

De revanschistiska stämningarna mot Ryssland fick ny näring, sedan krig utbrutit mellan Ryssland och Turkiet 1736.

Vid riksdagen 1738–39 kom partinamnen "hattar" och "mössor" i allmänt bruk och hattpartiet kom till makten. Kanslipresidenten Arvid Horn och ett halvt dussin andra rådsmedlemmar måste lämna sina poster. Vid denna riksdag tog Lewenhaupt definitivt ställning för hattarna. Vad som till sist förmådde honom att ansluta sig till hattpartiet är oklart. I maj 1738 var han en av kandidaterna till posten som lantmarskalk men trädde tillbaka för Carl Gustaf Tessin.

Hattarna kom vid 1738–39 års riksdag till makten på ett program, som syftade till att från

Ryssland återvinna de i freden i Nystad förlorade områdena. Medlet härför var framför allt anslutning till Frankrike och Turkiet. 1738 ingicks ett svenskt-franskt vänskapsförbund på tio år. De antiryska stämningarna piskades upp av ryssarnas mord på major Malkolm Sinclair på schlesiskt område i juni 1739.

Tillsammans med fem andra generalmajorer bildade Lewenhaupt en junta, "lilla generalitetet," som sökte påverka den aktivistiska opinionen. I sekreta utskottet och i mindre sekreta deputationen arbetade han med iver på en regimförändring. Lewenhaupt var en av de tolv deputerade, som skulle utarbeta en plan för rikets försvar och medverkade således vid tillkomsten av det s.k. sekreta bihanget, genom vilket regeringen bemyndigades att under vissa betingelser anfälla Ryssland. På hösten 1739 skulle 6 000 man överföras till Finland. Lewenhaupt framstod vid denna tid som en ledande förespråkare för krigspolitiken. Redan på hösten 1739 ansågs den politiserande generalen förutbestämd som överbefälhavare vid ett fälttåg, trots att han aldrig fört självständigt befäl i fält. Följande år utnämndes han till generallöjtnant och general. När riksdagen åter samlades i december 1740, utsågs Lewenhaupt nästan enhälligt till lantmarskalk. Han deltog i de hemliga överläggningar, som ledde fram till krigsbeslutet den 21 juli 1741 och som följdes av krigsförklaringen mot Ryssland den 28 juli. Under Lewenhaupts ledning hade tio särskilda deputerade fastställt de överdrivet optimistiska krigsmål, som man trodde sig kunna uppnå. Blev kriget framgångsrikt, skulle man återta alla till Ryssland tidigare förlorade provinser på andra sidan Östersjön jämte hela landet mellan Ladoga och Vita havet. Gick kriget däremot mindre bra fick man nöja sig med delar av Karelen, som avträtts till Ryssland 1721 samt Petersburg och Kronstadt med kringliggande områden. Kunde inte heller detta mål uppnås skulle ständerna inkallas. Lewenhaupt utsågs till överbefälhavare med synnerligen vidsträckta fullmakter att självständigt leda operationerna och underhandla med fienden. Han kvarstannade dock som lantmarskalk ända tills riksdagen avslutades den 22 augusti. Samma kväll avreste han till Finland, där överbefälet i väntan på Lewenhaupts ankomst fördes av general Henrik Magnus von Buddenbrock.

Överbefälhavare

Redan innan Lewenhaupt övertagit befälet, gick ryska trupper den 23 augusti till anfall mot Villmanstrand. Staden intogs och brändes, och invånarna och 1 300 fångar blev bortförda. Ryssarna kunde dock ej utnyttja segern utan drog sig tillbaka. Den 3 september anlände Lewenhaupt till högkvarteret vid Kvarnby i närheten av Fredrikshamn och övertog där befälet över trupperna. Avsikten var att genom en kombinerad operation med armén och flottan mot den ryska huvudstaden framkalla en revolt till förmån för tsar Peters dotter Elisabeth och i samband därmed framtvunga en för Sverige förmånlig uppgörelse. Några löften eller medgivanden från rysk sida hade emellertid inte lämnats. De svenska anspråken måste därför stödjas genom en militär kraftutveckling. Vid Lewenhaupts ankomst saknades emellertid alla förutsättningar för detta. Förberedelserna var ytterst bristfälliga och trupperna hade decimerats genom svält och sjukdomar. Först i november bröt Lewenhaupt upp från Fredrikshamn, ryckte över gränsen och tog ställning vid Säkkijärvi, tre och en halv mil från Viborg. Samtidigt utsände han ett manifest, vari svenskarnas avsikt blott sades vara att skaffa upprättelse för lidna oförrätter och att befria ryssarna från främmande ok .

Den förvirring som uppstod på den ryske sidan vid svenskarnas invasion utnyttjades snabbt av Elisabeth, som genomförde sin sedan länge planerade statsvälvning i Petersburg och lät sig hyllas som kejsarinna. Inte ens när läget syntes som mest hotande hade hon lovat Sverige några områden. Hon förklarade nu, att ett fortsatt krig var meningslöst genom det nya läge som uppstått och begärde, att de svenska trupperna skulle dras tillbaka i väntan på fredsslut. Lewenhaupt slöt på inrådan av den franska ministern i Petersburg ett "tyst" stillestånd med ryssarna på obestämd tid utan skriftlig förbindelse, och den 6 december gick han med sina styrkor tillbaka över gränsen. Han vidhöll inte ens ett tidigare krav på Viborgs och Kexholms överlämnande som villkor för stilleståndet. Rådet i Stockholm uppmanade honom att åter rycka fram, men Lewenhaupt beslöt att invänta förstärkningar. Initiativet hade

därmed övergått till ryssarna, och deras militära resurser växte snabbt.

I februari 1742 sade ryssarna emellertid upp vapenvilan. Lewenhaupt drog samman trupperna till Fredrikshamn och anlade en stark förpost vid Mendolax öster om staden, örlogsflottan förlades till Finska viken och skärgårdsflottan utanför Mendolax. Förutsättningarna för ett framgångsrikt försvar anses ha varit goda, men åter visade sig de ödesdigra konsekvenserna av Lewenhaupts brist på handlingskraft och självständighet. Samtidigt som ständerna inkallades i maj 1742, begränsades Lewenhaupts befogenheter som överbefälhavare. Alla beslut om anfallsrörelser skulle underställas att krigsråd, och även hans befälsrätt över flottan begränsades. Den 13 juni marscherade ryssarna mot Fredrikshamn. Den 23 juni övergavs ställningen vid Mendolaxpasset, som skulle fånga upp den första ryska anfallsvågen, varefter Lewenhaupt även uppgav Fredrikshamn utan strid. Örlogsflottan utrymde Finska viken och avseglade till Hangö, och skärgårdsflottan förlades till Helsingfors sedan Lewenhaupt på grund av oenighet med flottans chefer också övergivit försvarsställningarna vid Högfors och Kymmene gård. Armén retirerade undan ryssarna ända till Helsingfors, där Lewenhaupt lämnade överbefälet till generalmajor Bousquet. Den svenska huvudstyrkan kapitulerade där för ungefär jämnstarka ryska motståndare. Lewenhaupt och Buddenbrock hade dessförinnan blivit hemkallade att inför ständerna redogöra för krigets förlopp och härens tillstånd. Enligt kapitulationsvillkoren skulle artilleri och förråd överlämnas till ryssarna. Trupperna från Sverige fick återvända hem land- eller sjövägen, och de finländare som så önskade tilläts att bege sig direkt till sina hemorter. Vid samma tid gav sig även fästningarna i Nyslott och Tavastehus och ryssarna kunde besätta hela Finland. Hattregeringen i Stockholm lyckades dock trots det katastrofala nederlaget erhålla en ganska lindrig fred genom att välja Elisabeths kandidat, furstbiskopen av Lübeck Adolf Fredrik, till svensk tronföljare. Hans motkandidat var den danske kronprinsen, sedermera Fredrik V. Ett val av denne skulle ha medfört en skandinavisk union, vilket givetvis stod i strid med ryska intressen. Genom freden i Åbo i augusti 1743 inskränkte sig Sveriges territoriella förluster till Kymmenegårds län intill västligaste delen av Kymmene älv samt Nyslott med angränsande områden i Savolax.

Rättegången

Som nämnts hade Lewenhaupt och Buddenbrock i augusti 1742 kallats till Stockholm för att inför ständerna redogöra för sitt fögderi. Regeringen förordnade om en generalkrigsrätt och beslöt med hjälp av kungens utslagsröst, att de båda generalerna skulle arresteras. Detta verkställdes, då de den 17 september anlände till Stocksunds färja, varifrån de som fångar fördes till Stockholm. De fick dock t.v. uppehålla sig i sina egna rum. I december tillsatte ständerna, främst på bondeståndets yrkande, en kommission att granska kriget. Generalkrigsrätten sammansmälte i februari 1743 med denna kommission. Lewenhaupt och hans vänner hade begärt, att hans sak skulle prövas av en ständerkommission i förhoppning om en mildare prövning av ansvaret för krigets olyckliga utgång. Så blev dock knappast fallet. Förgäves sökte Lewenhaupt inför kommissionen påvisa regeringens åtgärder, vilka skulle ha minskat hans myndighet inom armén.

Buddenbrock dömdes till döden medelst halshuggning den 21 maj och avrättades den 16 juli. Hans dömdes för att ej ha gjort sin plikt vid förberedelserna till kriget och erhöll skulden för nederlaget vid Willmanstrand.

Rättegången mot Lewenhaupt pågick samtidigt med att de upproriska dalkarlarna närmade sig Stockholm ("Stora daldansen"), vilket för den åtalade negativt påverkade rättegången. Samma dag som dalkarlarna ryckte in i Stockholm, den 20 juni, dömdes Lewenhaupt till förlust av liv, ära och gods. I domskälen lades skulden helt på honom. Han hade "övergivit fästning, pass, land och städer" och därmed förorsakat den olyckliga och obotliga förlust, som drabbat riket. Han förebräddes också för att genom sina rapporter ha fört regeringen bakom ljuset, och för att ej ha förmått upprätthålla disciplinen inom armén.

Lewenhaupts ställning hade dock förbättrats, när ständerna skulle pröva domen. Dalkarlarna hade besegrats och det tryck, som fruktan för uppror utövat minskat. Lewenhaupts vänner yrkade nu på, att ständerna skulle ta kännedom om alla handlingar i målet, innan de yttrade sig om domen. Adeln biföll detta och begärde, att de övriga ständer ej skulle avgöra frågan, förrän adeln fått genomläsa handlingarna. Men de övriga ständerna inte blott bekräftade domen utan förbjöd kommissionens sekreterare att utlämna akterna. Lewenhaupts sak förbättrades inte av de för kommissionen sårande memorial, som han inlämnade till ständerna. Adeln avstod från sin fordran och bekräftade domen den 12 juli. Adeln var inte heller obenägen att bevilja Lewenhaupt nåd. De övriga ständerna yrkade dock på domens verkställande, och avrättningen utsattes till den 30 juli.

Lewenhaupt gjorde dock, främst med hjälp av sin son, ett sista försök att undgå domen. Han hölls fängslad på Castenhof vid nuvarande Gustav Adolf torg. Natten före avrättningen lyckades hans vänner skaffa sig tillträde till rummet under Lewenhaupts och sågade ett hål i taket under hans säng. Förklädd lyckades han ta sig förbi vakterna. Lewenhaupts flykt förorsakade givetvis stor uppståndelse. Rådet, som två gånger tidigare beviljat uppskov med avrättningen, och överståthållaren Fuchs, som tillät honom att de sista nätterna vara ensam i arresten utan någon vakthavande officer, såg sig utsatta för den allmänna förbittringen och misstanken att ha velat gynna hans flykt, och var därför måna om att den förrymde fången skulle skaffas till rätta. På överståthållarens anmodan utfäste rådet en belöning på 20 000 daler silvermynt för hans infångande. Möjligen har någon som ägde kännedom om flykten fallit för frestelsen att förråda rymlingen för att erhålla den väldiga belöningen. Obestyrkta misstankar riktades mot de båda kaptenerna Graman och Tersmeden, som på överståthållarens order grep honom vid Fjäderholmarna, utklädd till sjöman och gömd i en jakt, som skulle föra honom till Danzig. De båda kaptenerna tillerkändes den utlovade belöningen, men det är ytterst ovisst om de någonsin erhöill den.

Lewenhaupt återfördes till Stockholm och blev på överståthållarens order slagen i järn. Utan framgång sökte Lewenhaupts själasörjare, Tollstadius, utverka ett nytt uppskov för bättre dödsförberedelse. Rådet sköt avgörandet till överståthållaren, och denne, som väl inte vågade ta på sitt ansvar ett nytt uppskov med risk för nya rymningsförsök, lät domen verkställas så snabbt som möjligt. Den 4 augusti, dagen efter sin återkomst från flykten, blev Lewenhaupt avrättad vid Norrtull genom halshuggning. Runt avrättningsplatsen stod dalkarlar uppställda, som för sina hemmavarande bröder skulle kunna vittna om att Lewenhaupt verkligen avrättats.

Försök till karaktäristik

Sveriges kanske främste kännare av frihetstidens politiska historia, Carl Gustaf Malmström, gav för hundra år sedan en karaktäristik av Lewenhaupt som politiker, som fortfarande i mångt och mycket övertygar. Han framhåller hans bristande politiska ledaregenskaper och hans osjälvständighet. Sina åsikter tog han, säger Malmström, från andra personer som han litade på och förfäktade dem sedan med stor iver. Hans vänner och beundrare trodde honom, eftersom han ägde de yttre egenskaper som enligt samtida föreställningar karakteriserade en politisk ledare: lätthet att uttrycka sig, värdigt uppträdande, rang och börd. Just detta gjorde, att han nådde positioner i samhället, som han saknade verkliga förutsättningar för. "Hade han aldrig fått inta den främsta platsen, så skulle han säkerligen ha ansetts densamma värdig." I Lewenhaupts militära verksamhet framträder bristen på handlingskraft och självständighet kanske ännu tydligare. Man kan dock inte komma ifrån, att han inte ensam bar ansvaret för den militära katastrofen utan i hög grad rönt ödet att bli en lämplig syndabock. Domen fälldes av en politiskt tillsatt kommission med en mot den åtalade illvillig åklagare, under intryck av oron i landet och besvikelse över krigets utgång. Att den åtminstone tangerar gränsen till justitiemord torde vara svårt att förneka.

Gustaf Jonasson